

a három kiadás valamennyi részletét nem elemezhetette egyforma elmélyültséggel Imre, de ennek szükségességére nem egy helyen maga hívja fel a figyelmet. Ahol pedig ma-

ga vállalkozott az elmélyültebb munkára, ott minden esetben jelentős új eredményeket mutat fel.

Heltai János

BIBLIA KAZINCZY FERENC SZAVAIVAL

Biblia Kazinczy Ferenc szavaival, elmékedéseivel és imádságaival. Szerkesztette, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta: Busa Margit. Bp., 1991. Cserépfalvi Könyvkiadó. 455 l.

Igen szép kiadásban jelent meg Cserépfalvinál Kazinczy e kevéssé ismert munkája; mint a belső címlapon olvassuk, „II. János Pál pápa magyarországi látogatásának tiszteletére”. Az ünnepi alkalom nyilván segítette s talán sürgette is a kiadást; a szép kötés, papír, betűtípusok, a levegős tördelés csak emeli a kiadvány rangját. Igazi értéke persze az, hogy az eddig csak egy múlt században, csak részleteiben megjelent fordítást most teljes egészében olvashatjuk a pontosan tájékozott utószóval együtt. Az alapmű, amelyből a fordítás készült Johann Hübner német pedagógus bibliai történeteket összefoglaló munkája, Kazinczy ezt dolgozta át és bővítette. A kötet először a nyomtatásban megjelent részeket közli: az Ó és Újtestamentumot Kazinczy előszavával, a Szentföld rövid földrajzi és történeti ismertetésével, egy kronológiával Jézus utazásairól; ezt követi a Konfirmációi Katekizmus, a „Bevett formulák és imádságok”, továbbá a mutató. Ez után olvashatjuk facsimilében a fordítás fogalmazványát a Praefatióval, a „christianizmus”, a reformáció rövid történetét, imádságokat; végül pedig a szerkesztő, Busa Margit utószó-vát magyar és német nyelven. Az utószó igen alapos áttekintést nyújt a műről, a forrásokról; felidéri a fordítás keletkezését; bemutatja az imádságok fordításánál használt forrásművet; az egész munkát elhelyezi az író életművében, érdekes párhuzamos jelenségeket is említ (iskolafelügyelői iratait, a Klopstock- és a Pyrker-fordítást); összevetette a kéziratot és a megjelent művet; ír a könyv fogadtatásáról, azaz visszhangtalanságáról; lekiismeretes kutatóként közli azokat a kérdéseket, amelyekre még nem tudjuk a választ (pl. hogy Kazinczy milyen teológiai munkákat olvasott el azok közül, amelyeket barátai ajánlottak neki; ki volt a

szerzője annak az imakönyvnek, amelyből Kazinczy fordított).

A könyv címe azonban kissé megtévesztő. „Biblia Kazinczy szavaival” azt ígéri, hogy egy teljes, a kor nyelvi szintjét, a nyelvújítás eredményeit is tükröző fordítást kapunk, amely mintegy a Károlyi vagy a Káldi Biblia korabeli, modern variánsa. Kazinczy azonban elsősorban Hübner bibliai történeteit fordítja, s mint kiderül, művét elsősorban gyermeki olvasmánynak szánja, amolyan bevezetésként a vallásba: a gyermek szerinte „semmi jobban nem kezdheti a’ tanulást, mint a’ Bibliai Történeteken.” E szellemben értekeznek az előszóban a könyv pedagógiai célzatáról, a gyönyörködtető, a szívhez szóló, a költői és érdekes történetek vallásos érzést nevelő hasznáról. Levelezéséből tudjuk, hogy gyermekei igénye indította őt Hübner átdolgozására, mivel látta, hogy ez az olvasókönyv, amely ugyan gyermekora kedvelt olvasmánya volt, nem egészen felel meg a célnak. Mint leveleiben olvassuk (KazLev. XIX. 526–527, 553–554.), felesége figyelmeztette, hogy némely történet érthetetlen a gyermek számára, némelyik tragikussága esetleg riasztó lehet. Hübner tehát ebben a formában nem való a gyermekeknek, mint írja, stílusa is „rettenetes” — ezért fogott hozzá a fordításhoz, bővítéshez. Nem a teljes Bibliát tolmácsolja tehát, hanem mint az 1831-ben megjelent mű címe is mutatja, „szent történeteket” Hübner és a Biblia nyomán. Az egész fordításban arra törekszik, hogy a kiválasztott „históriákat” a lehető legegyszerűbb összefoglalásban adja, külön címet is írt mindegyik rész elé. Némely kegyetlennek, érthetetlennek tűnő eseményhez magyarázó jegyzeteket is fűz, például az isteni gondviselés kifürkészhetlenségéről, amikor Ábrahám Isten pa-

rancsára fel akarja áldozni fiát, Izsákot; a hamis eskü természetéről Izsák és Ézsau történeténél; rövid magyarózó bevezetést a csodák szükségességéről az egyiptomi kivonulásnál. Gyermekei olvasmány lett a mű a kidolgozásban, mégpedig, mint írja, olyan, amelynek „nincs aesthetikai érdeme, de kedves, mert a' Sziv' Religióját” adja (*KazLev.* XX. 57) — valószínű éppen ezért jelent meg Kazinczy neve feltüntetésével. Busa Margit Kazinczy szavait idézi, hogy műve „nemcsak gyermekeké, hanem felserdülteké, felnőtteké és öregeké is” — ám ezt a mondatot Kazinczy előszóában nem az egész műhöz, nem a bibliai történetekhez, hanem imádságaihoz írta. A kéziratos munka címlapján olvassuk azt, hogy „Ífjaknak és öregeknek”, a kiadott mű azonban, s mindkét változat kidolgozása elsősorban gyermekeknek szól. A címből ilymódon hiányzik a pontos célkítűzés; valahogy így lenne hitelesebb: Bibliai történetek gyermekeknek Kazinczy szavaival.

Talán a könyv megjelenésének alkalma is közrejátszott abban, hogy az utószóban a szerkesztő „ökumenikus” műnek tartja a fordítást. Maga a könyv, Kazinczy leírt programjai azonban azt mutatják, hogy elsősorban protestáns könyv volt ez. A Bibliára alapozott vallási nevelés maga is protestáns eszmény. Kazinczy ugyan, mint az utószóban olvassuk, katolikus pap barátjától is kért tanácsokat, s először azt szeretne volna, hogy minden felekezeti béli gyermek nevelésénél használják; a könyv összeállításakor azonban már erősebben protestáns célt szolgált. A kiadott műben a bibliai történetek után „Cofirmatioi Catechismus” következik, itt 40 kérdés-felelet foglalja össze a protestáns hit fő tételeit; mint a cím is jelzi, egy protestáns vallási szertartáshoz, a hit megerősítése aktusához kívánt segédművet írni. Kazinczy a szülői házban és a sárospataki kollégiumban erős kálvinista nevelést kapott, ifjúkorában maga sem volt ment az elfogult protestantizmustól. 1789-ben pl. úgy vélte, hogy az ő hitfelekezete hivatott elsősorban a magyar kultúra művelésére: „magát tartom a kálvinistát a magyar literatura elővitelére választott népek.” (*KazLev.* I. 396.) Felvilágosodott gondolkozóként, s mint maga nevezte magát, „esztétikus emberként” aztán megváltozott e beállítottsága: a tolerancia és a szépérzék érvényesítése alap-

ján tisztelte és dicsérte a katolikus vallást. A Hübner-fordítással kb. egyidőben folytat nagy vitát a katolikus pap Guzmics Izidorral, aki a vallási unió eszméjét fejtegette. Kazinczy ezt megvalósíthatatlannak, szükségtelennek tartja; helyette a teljes vallási szabadságot, a keresztény vallások elfogultságoktól mentes gyakorlását ajánlja. Mind ezt azonban úgy, hogy maga ragaszkodik protestáns hitéhez, érezhetően magasabbrendűnek tartva a különben elismert katolikus vallásnál. Illetve, mint diplomatikusan írja Guzmicsnak: „én el nem szokhatom az igazságot a' Catholicismus által megnevesített Protestantismusban keresni,” (*KazLev.* XX. 87.) Vallásos könyvében is protestáns művet akart adni; mint a kéziratos második címeként is olvashatjuk: „Protestáns olvasó-könyv”. A facsimilében található előszóban programszerűen is kifejti, hogy könyvét a protestáns tanok megismertetésére szánja. A bibliai történetek után, a IV. részben összefoglalást is ír a reformáció európai és hazai történetéről. „Az én könyvem a' Protestantismus Encyclopaediája lesz” — írta egyik levelében (*KazLev.* XXI. 382.). Hogy mennyire vált azzá, mi nem tudjuk megítélni, de azt igen, hogy az elkészült mű szándékában, a protestáns nézetek és tanok érvényesítésében, egyes, szorosán a protestanizmushoz kapcsolódó fejezeteiben valóban inkább protestáns, mint „ökumenikus” mű.

Kazinczy bibliai történeteivel imádságokat is csatolt. Az utószóban azt olvassuk, hogy „meglepő” tény, miszerint némely imát a protestáns Kazinczy tolmácsolásában közölt több katolikus imakönyv. Kazinczy azt írja, hogy az imádságok átültetésénél „Catholicus Író után dolgoztam” — fordításai katolikus imáknak számíthatnak, érthetően vették át katolikus imakönyvek. Elgondolkodtató azonban, hogy a protestáns Kazinczy miért fordított katolikus imakönyvből, s egyáltalán, miért fordított imádságot? Ő ugyanis, mint írni szeretne magáról „vallástalan vallásos” lévén, a szertársokat, az imákat nem tartotta szükségesnek. Még fordítása idején is azt írta, hogy „én a' templomba járást és mindennapi könyörgést nem szeretem.” (*KazLev.* XXI. 219.) Miért fordította tehát? Úgy látszik, valamilyen megfontolás alapján mégiscsak fontosnak tartotta az imádságokat — érdemes lenne egyszer,

egy másik tanulmányban kideríteni indítékait; Busa Margit e problémára irányítja figyelmünket s ez sem kevés érdem. Hiányzik viszont az utószóból néhány mondat arról, hogy a párhuzamosan fordított Pyrker-mű miről szól, mennyiben rokon a Biblia-fordítással; a Kazinczy-kutatókon kívül ugyanis aligha ismerik e munkát. S még egy hiány: nincs a kötetben tartalomjegyzék. Oka nyilván az, hogy Kazinczy maga is írt „mutatókat” mind a megjelent,

mind a kéziratot fordításhoz; a mostani kiadvány gazdag tartalma feltüntetéséhez azonban szükséges lenne egy keresést, áttekintést segítő tartalomjegyzék.

A vitakérdések is arra mutatnak, hogy nemcsak szép, hanem gondolatébresztő, hasznos könyvet kaptunk — köszönet illeti meg érte a kiadót és az áldozatos munkát végző szerkesztőt.

Mezei Márta